

Gazi Giray, beklenen 10.000 asker yerine küçük bir kuvvet göndermekle yetindi. Ertesi yıl saldırıya geçen Safevîler'le çarpışmak üzere Şirvan'a gitmesi istendi. Fakat bu sırada Gazi Giray, 1597'de inşasını başlattığı Gazi Kirman Kalesi'ni tamamlayıp Kırım'a dönerken yolda vebaya yakalanarak vefat etti (Şâban 1016 / Kasım 1607). Mezarı Bahçesaray'da babası Devlet Giray'ın yanında Han Sarayı Camii haziresindeki türbesindedir. Veliiaht tayin ettiği oğlu Toktamış Giray Kırım beylerince han olarak kabul edilmesine rağmen İstanbul tarafından tanınmadı.

Gazi Giray Kırım hanlarının en büyüklerinden biridir. Hanlığı döneminde, İstanbul'un emirlerini her zaman yerine getirmeyen Kırım'ın önde gelen zümreleriyle hanlığı sıradan bir eyaleti gibi gören Osmanlı hükümet merkezi arasında dengeyi kurabilmiş olması büyük bir başarı sayılmalıdır. İstanbul ile her zamankinden daha çok iş birliği yapan Gazi Giray, kültürel yönden ve idarî bakımdan Osmanlı nüfuzunun önemli ölçüde artmasına izin vermiştir. Kırım Hanlığı'nı kendi oğullarına hasretmeye çalışan Gazi Giray, iradelerinde diğer hanlardan farklı olarak "Ebü'l-Feth el-Gâzi" unvanını kullanırdı. Osmanlılar'dan gerçek bir hükümdar gibi muamele görmek isterdi. Bununla beraber hanlığın iç teşkilâtında Osmanlı etkisiyle önemli düzenlemeler yapmıştır. Zamanında, han divanında vezirîâzam makamında bir kapıağası ile (eşik ağası, başağa) vezirler bulunduğu, kapıağasının nüfuz ve yetkisinin arttığı görülmektedir. Osmanlılar'da olduğu gibi bu ağalar çerkez kölelerden seçilmekteydi. Aynı şekilde kendisine bağlı bir tüfenkçi kuvveti de oluşturmuştu. Başlangıçta sayısı 500 olan bu kuvvet için "tüfenkçi mevâcibi" adıyla bir vergi toplanmaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA:

Feridun Bey, *Münşeat*, II, 119; Selânikî, *Târih* (İpşirli), II, 696, 699, ayrıca bk. İndeks; İskender Bey Münşi, *Târîh*, s. 191-197; Peçuylu İbrâhîm, *Târîh*, II, 174, 250 vd.; Nâimâ, *Târîh*, I, 176, 204, 235; Seyyid Mehmed Rızâ, *es-Seb' u s-seyyâr fî ahbârî'l-mülûki't-Tâtâr* (nşr. Kâzîm Bek), Kazan 1248, s. 110; Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, İstanbul 1327, s. 59 vd.; Hammer (Atâ Bey), VIII, 57, 60; Âsafî, *Şecâatnâme*, İÜ Ktp., TY, nr. 6043, vr. 55^b-65^a, 95^b-113^a; Rahîmzâde, *Zafernâme-i Sultan Murad*, İÜ Ktp., TY, nr. 2372, vr. 30^a-33^b, 41^b-44^a; V. Velyaminov-Zernov — Hüseyin Feyizhan, *Kırım Yurtuna ve Ol Taraflarga Dâir Bolgan Yarluk ve Hatlar*, St. Petersburg 1281/1864, s. 9-19; Bursalı Mehmed Tâhir, *Kırım Müellifleri*, İstanbul 1335, s. 20 vd.; I. Novoselskiy, *Borba Moskovskogo*

gosudarstva s Tatarami v pervoy polovine XVII veka, Moscow 1948, s. 118-119; İsmail Hikmet Ertaylan, *Gâzi Geray Han, Hayâtı ve Eserleri*, İstanbul 1958; AbdullaHoğlu Hasan, "Kırım Tarihine Ait Notlar ve Vesikalar I-III, Gâzi Giray'ın Mektupları", *AYB*, 1/3-7 (1932), s. 118-122, 159-166, 249-252; Halil İnalçık, "Gâzi Giray II", *İA*, IV, 734-736; a.m.f., "*Ghâzi Girây II*", *EI²* (İng.), II, 1046-1047.

HALİL İNALCIK

Edebî Yönü. Kırım hanları arasında önemli yeri olan Gazi Giray aynı zamanda gerçek bir sanatkârdır. Çeşitli ilim dallarının yanı sıra hat ve müzik gibi güzel sanatlarda ileri derecede bilgi sahibi olduğu kaydedilen Gazi Giray'ın 1602'de Macar seferine katılıp kış Peçuy'da geçirdiği sırada tarihçi Peçuylu İbrâhîm'e kitâbet, ta'lik yazının incelikleri ve kalem kesme usullerini öğretmiş olması (*Târih*, II, 251) onun hat sanatı alanındaki bilgisinin derecesini gösterir. İsmail Hikmet Ertaylan'ın, Peçuylu'nun hana kitâbet ve kalem kesmeyi öğrettiğini yazması (*Gâzi Geray Han*, s. 30, 62) yanlıştır.

Gazi Giray'ın sanatkâr cephesinin en gelişmiş yanı klasik Türk müzik alanındaki çalışmalarında görülür. Çeşitli müzik aletlerini çalabilen iyi bir sâzende ve devrinin en güçlü bestekârlarından biri olan Gazi Giray'ın peşrev ve saz semâilerinden aldığı ikisi günümüze ulaşmıştır (listesi için bk. Öztuna, I, 300-301). Ayrıca yazma güfte mecmualarında "Tatar" adı altında birçok güfte metnine rastlanmaktaysa da bunların besteleri zamanımıza kadar gelmemiştir.

Gazi Giray müzikten sonra en çok şairliğiyle tanınmıştır. Gazâyî ve Han Gazi mahlaslarını kullandığı şiirlerini Farsça, Arapça, Kırım ve Osmanlı Türkçeleri ile yazmıştır. Divan edebiyatının nazım şekilleriyle kaleme aldığı, özellikle mertlik ve kahramanlık duygularını terennüm eden şiirleri sayesinde Türk edebiyatının belli başlı hamâsî şairlerinden biri olarak tanınmıştır. Yavuz Yektay tarafından rast makamında şarkı olarak bestelenen, "Râyetü meylederiz kâmet-i dilcü yerine / Tûğa dil beğlamışız kâkül-i hoş-bü yerine" beytiyle başlayan sekiz beyitlik meşhur gazeli birçok Osmanlı şairi tarafından defalarca tanzîr ve tahmîs edilmiştir (geniş bilgi için bk. *İA*, IV, 737). Gazi Giray, düşündüklerini çekinmeden söyleyen, haksızlık ve yolsuzluklara tahammül edemeyen mert bir şahsiyete sahip olduğu için hicviyeler de yazmıştır.

Eserleri. 1. *Divan*. Halim Giray, Kırım hanları hakkında bilgi veren *Gülbün-i Hânân* adlı eserinde (s. 64) Gazi Giray'ın bir divanı olduğunu söylemekteyse de eser günümüze ulaşmamıştır. İsmail Hikmet Ertaylan, Halil Edhem Arda'nın özel kütüphanesinde bulunan, bazıları Kırım ve Çağatay Türkçesi'yle olmak üzere biri eksik kırk iki gazeli ihtiva eden bir divançe nüshasının faksimilesini *Gâzi Geray Han, Hayâtı ve Eserleri* (İstanbul 1958) adlı kitabı içinde yayımlamıştır (s. 65-89). Bu eserde ayrıca Yunus Emre'nin, "Dolap niçin inilersin" ilâhisini hatırlatan "Yol üstünde yoluktum bir dolaba / Dedim niçin sürersin yüz bu âba" beytiyle başlayan kırk bir beyitlik bir manzumesi yer almaktadır. 2. *Gül ü Bülbül*. Kaynaklarda Fuzûlî'nin "Nîk ü Bed" manzumesine nazîre olarak yazıldığı belirtilen eser, bülbülün güle duyduğu aşk yüzünden çektiği ıstırapı dile getiren klasik aşk mesnevisi niteliğinde bir manzumedir. Mesnevîde yer yer bülbülün dilinden kaleme alınmış derin bir lirizme sahip âşikane gazeller dikkati çeker. Çağatay Türkçesi'yle ve aruzun "mefâilün mefâilün feülün" kalıbıyla yazılan eser, Gazi Giray'ın Peçuy'da bulunduğu 1602-1603 kışında tamamlanmıştır. Ertaylan, eserin bir nüshasını Rusya'da Leningrad Kütüphanesi'nde Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'unu ihtiva eden yazmanın içinde bulunduğunu söyler. Mesnevinin bölüm başlıklarını vererek otuz sekiz beyitlik mukaddime kısmıyla hâtimesinden on beyti neşreden (*Gâzi Geray Han*, s. 50-53) Ertaylan'a göre eser "Nîk ü Bed"e bir nazîre olmayıp muhtemelen ondan alınan ilhamla yazılmıştır. Ayrıca Ertaylan, Gazi Giray'ın aynı isimde bir mesnevi kaleme alan Kara Fazlî'nin eserinden faydalanmış olabileceğini de söyler (a.g.e., s. 62, dipnot nr. 2). 3. *Kahve ile Bâde*. Peçuylu, Gazi Giray'ın Peçuy'da iken kahve ile şarap arasında geçen münazarayı konu alan bir manzume yazdığını, sonunda da, "Peçuy'daki hâsılatımız bu kadardır" kaydını düştüğünü belirtir (*Târih*, II, 251). Şimdiye kadar bir nüshasına rastlanmayan bu manzume de Gazi Giray'ın kendisinden çok etkilendiği belli olan Fuzûlî'nin *Beng ü Bâde*'si yolunda bir eser olmalıdır.

Bütün kaynaklarda Gazi Giray'ın ayrıca usta bir münşi olduğu belirtilmektedir. Kırım hanı sıfatıyla Osmanlı pâyi-tahtına, vezirlere, devlet adamlarına, Hoca Sâdeddin Efendi, Hüseyin Kefevî gibi ulemâya gönderdiği manzum ve men-

sur mektuplar inşâ mecmualarında yer almaktadır. Bu iki âlime yazdığı dört mektup, Hoca Sâdeddin Efendi'nin *Mekâtîb-i Sultânî* adıyla tertip ettiği bir mecmuadan (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4292) alındığı kaydıyla Abdullahoğlu Hasan tarafından yayımlanmıştır (AYB, I/3-7, s. 118-122, 159-166, 249-252). Aynı makalede, daha sonra Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiş olan Âşir Efendi Kütüphanesi'ndeki *Mecmûa-i Mekâtîb-i Mülûk* adlı yazmadan (nr. 895) alınan, Macaristan seferinde iken Vâiz Emîr Efendi'ye yazdığı bir mektup daha yer almaktadır. Bunlardan Hoca Sâdeddin Efendi'ye yazılan iki manzum mektup, Seyyid Mehmed Rızâ'nın *es-Seb'u's-seyyâr*'ında da bulunmaktadır. Ertaylan bunları adı geçen eserden alarak faksimileleriyle birlikte neşretmiştir (*Gâzi Geray Han*, s. 53-61). Selânikî'nin kaydettiği, Gazi Giray'ın Erdel seferi dolayısıyla padişaha yazdığı mektuba eklediği, "Biz mücâhid kulunuz terkederiz cân ü seri / Pâdişâhım ne diyem sonra duyarsın haberi" beytiyle başlayan gazeliyle Sombor'da kışladığı zaman yazıp padişaha gönderdiği, "Telh-kâm olsak acib mi hâlimizni bir görün / Burnumuzdan geldi billâh acı suyu Sombor'un" beytiyle başlayan gazeli de manzum mektuplarına birer örnektir (*Târih*, II, 752-753, 803-804). Ganizâde Mehmed Nâdirî ile dost olduğu bilinen Gazi Giray'ın mektuplarından bazı örnekler Ganizâde'nin *Münşeât*'inde yer almıştır (İÜ Ktp., TY, nr. 1526/6, vr. 318^a-319^a). Halil İnalçık, British Museum'daki bir yazmada da (MS, Or., nr. 6261) bazı mektuplarının yer aldığını söyler (*İA*, IV, 736). *Kırım Yurtuna ve Ol Tarafılgarğa Dâir Bolgan Yarlık ve Hatlar* (St. Petersburg 1864) adlı kitapta da bazı mektuplarının bulunması mümkündür.

Gazi Giray Han, Nâmık Kemal'in *Cezmi* romanının ikinci derecedeki kahramanları içinde yerini alarak edebiyatımızdaki tipler arasına da girmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Selânikî, *Târih* (İpşirli), II, 750, 752-753, 769, 803-804; Peçuylu İbrâhim, *Târih*, II, 251; Naîmâ, *Târih*, I, 305; Seyyid Mehmed Rızâ, *es-Seb'u's-seyyâr ft ahbârî'l-mülûki't-Tâtâr* (nşr. Kâzım Bek), Kazan 1248, s. 110; Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, İstanbul 1327, s. 59 vd.; Bursalı Mehmed Tâhir, *Kırım Müellifleri*, İstanbul 1335, s. 20 vd.; a.m.f., *Osmanlı Müellifleri*, II, 348; İsmail Hikmet Ertaylan, *Gâzi Geray Han, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1958; Abdullahoğlu Hasan, "Kırım Tarihine Ait Notlar ve Vesikalar I-III, Gâzi Giray'ın Mektupları", *AYB*, I/3-7 (1932), s. 118-122, 159-166, 249-252; Ruşen Ferid Kam, "Gazi Girayhan ve Solakzâde", *TMD*, III/31 (1950), s. 2-3, 18; Halil İnalçık — Fevziye Abdullah, "Gâzi Giray II", *İA*, IV, 734-738; "Gazi Giray", *TDEA*, III, 305-306; Öztuna, *BTMA*, I, 300-301. MUSTAFA UZUN

GAZİ GİRAY III

(ö. 1120/1708)

Kırım hanı
(1704-1707).

1674'te doğdu. I. Selim Giray Han'ın oğludur. 1699 yılı başlarında büyük kardeşi II. Devlet Giray'ın ikinci veliahdı (nüreddin) oldu. Çerkezistan nizamlığına tayin edildiği halde bu göreve gitmedi. Nogaylarla birleşerek ağabeyine karşı ayaklandıysa da başarıya ulaşamadı ve ondan af diledi. Rumeli taraflarında ikametine izin verilen Gazi Giray Edirne'ye gidince Osmanlı padişahı tarafından on sekiz gün kadar kapı arasında hapsedildi, ardından Rodos'a sürüldü.

Babası Selim Giray'ın dördüncü hanlığında (1702-1704) onun veliahdı (kalgay) oldu. Selim Giray ölünce Aralık 1704'te Kırım hanlığına getirildi. Kardeşleri Kaplan Giray'ı kalgay, Mengli Giray'ı nüreddin yapan Gazi Giray, Rusya-İsveç savaşlarının devam ettiği kritik bir dönemde Kırım Hanlığı'nın başında bulundu. O sırada Osmanlı Devleti ile Rusya arasında barış hüküm sürüyordu. İstanbul'dan kendisine taraf olmaması bildirilmişti.

Ancak han, Tatar kuvvetlerinin Rusya ve Lehistan ülkelerine akın yapmasına engel olamadı (Râşid, III, 215-216). Bu hadise, Rusya'nın İstanbul'a elçi göndererek hanı şikâyet etmesine sebep oldu. Osmanlı hükümetinin, kendi barış politikasını bozan handan başka şikâyetleri de vardı. Meselâ Bucak nogaylarını Kırım tâbilüğünden ayırarak doğrudan İstanbul'a bağlama teşebbüslerine Gazi Giray karşı çıkmıştı. Bu mesele için İstanbul'a çağrılan Hanağası (vezir) Mustafa Ağa bütün suçu Gazi Giray'ın üzerine attı. Öte yandan Kaplan Giray da hanlığı ele geçirmek için İstanbul'da entrikalar çevirmekten geri durmuyordu. Sonunda Gazi Giray azledildi ve yerine I. Kaplan Giray getirildi. Rumeli'de Karinâbâd'da ikamet ettirilen Gazi Giray Rebülâhîr 1120'de (Temmuz 1708) otuz altı yaşında iken vebadan öldü ve Yanbolu Camii haziresine defnedildi. Âbid ve Azamet adlarında iki oğlu olup bunlardan ikincisi kalgay olmuştur. Abdülgaffar Kırımî'ye göre uzun boylu, siyah sakallı, cesur ve dindar bir kişi olan Gazi Giray yine bu gözlemciye göre biraz safça idi.

BİBLİYOGRAFYA :

Râşid, *Târih*, III, 168, 172, 201, 215-216; Silâhdar, *Nusretname*, II, 219, 221, 229, 234; Seyyid Mehmed Rızâ, *es-Seb'u's-seyyâr ft ahbârî'l-mülûki't-Tâtâr* (nşr. Kâzım Beg), Kazan 1248, s. 270 vd.; Abdülgaffar Kırımî, *Umde-tü't-tevârîh* (nşr. Necib Asım, *TTEM* ilâvesi, İstanbul 1343, tür.yer.; Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, İstanbul 1327, s. 139-141; V. D. Smirnov, *Krumskaïe hanstvo*, Petersburg 1887, tür.yer.; Halil İnalçık, "Gâzi Giray III", *İA*, IV, 738; a.m.f., "*Ghâzi Girây*", *EI*² (Ing.), II, 1047. HALİL İNALCIK

GAZİ HÜSREV BEY

(ö. 948/1541)

Kanûni Sultan Süleyman döneminde
Bosna bölgesinde
önemli hizmetlerde bulunan
Osmanlı sancak beyi.

1480 civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Babası Ferhad Bey, annesi II. Bayezid'in kızı Selçuk Sultan'dır. Babası Adana muhafızı olduğu sırada Kölemenler'e karşı bir savaşta şehid düşmüş (1485), annesi de II. Bayezid'in sağlığında vefat ederek İstanbul Beyazıt Camii yakınında bir türbeye defnedilmiştir. Bir vakfiye kaydından Neslişah Sultan adında bir kardeşinin olduğu anlaşılmaktadır (*Saray Bosna Şer'iyye Sicili*, nr. 1).

Hüsrev'in tahsil ve hayatının ilk dönemlerine ait bilgiler çok yetersiz ve ka-

Gazi Giray adına Bahcesaray'da basılan bir gümüş sikke (İstanbul Arkeoloji Müzesi, Teşhir, nr. 2364)